

GYARMATI JÁNOS

Az idegenek képei

La cara de los otros: La imagen de los pueblos „exóticos” en la Europa de los siglos XVIII y XIX. Colección Joan F. Mira. València: Museu de Prehistòria i de les Cultures de València. 2002. 112 p. 144 kép.

Még ma, a világturizmus korszakában is, amikor évente százmilliók kelnek útra videokamerával és fényképezőgéppel „felfegyverkezve”, hogy saját szemükkel lássanak és örökökítsenek meg maguknak és az „otthoniaknak” egzotikus tájakat, embereket, rendkívül erős hatással van ránk, amit a TV „bemond”, az újság megír. Ránk, magunkat felvilágosult, tájékozott embereknek gondoló 21. századiakra. Mindezek fényében gondoljuk el, milyen meghatározó befolyást gyakorolhattak a középkor végi, újkor eleji emberre azok a szöveges vagy rajzos beszámolók, amelyek általuk soha nem látott, halott világokról, emberekről adtak hírt.

A valenciai Museu de Prehistòria i de les Cultures de la Xarxa de Museos de la Diputaci3n 2001-ben megrendezett *Miradas Lejanas* (Pillantás a távolba) kiállítássorozatát zárta le a *La cara de los otros* (Mások arca) című kiállítás. A négy részből álló kiállítássorozatot azzal a céllal rendezték meg, hogy 18–19. századi rajzokon, metszeteken keresztül mutassák be azt, ahogyan az eur3pai emberek „másokat”, nevezetesen más népeket, más kultúrákat láttak.

A kiállítássorozat utolsó felvonását Joan F. Mira magángyűjteményének válogatott darabjaiból állították össze. A hajdani Museu d’Etnologia de la Diputaci3n de Valencia alapít3ja és első igazgatója több mint három évtizedes kitartó szorgalommal állította össze gyűjteményét, Londontól Valenciáig és Ámszterdamtól Barcelonáig végigb3ngészve antikvriumokat és régiségpiacokat.

A kiállításhoz kiadott kötetben, amelyben sajnálatos módon nem történik utalás arra, hogy a benne szerepl3 rajzok, metszettek mennyiben fedik a kiállítás anyagát, a 18. századi utazások nyomán született rajzokat, metszetteket együtt, míg a kés3bbi, 19. századi utakhoz kapcsolódókat kontinensenként tagolva mutatják be. Az el3bbi egységben ma akár klasszikusnak is nevezhető utazások eredményeként született alkotások szerepelnek. Így a XVI. Lajos által kiküldött Jean Fran3ois de Galoup, Pérouse grófja által a Húsvét-szigetre, Hawaiiira, Makaóra, a Fülöp-szigetekre, Koreába és Kamcsatkára vezetett felfedez3expedíci3 1785–1787 között az *Atlas du Voyage de la Pérouse*-ban megjelentetett, ugyancsak idealizált rajzai: a húsvét-szigeti rejtélyes monolitokat rajzol3 francia katonákat félmeztelen bennszül3t lányok társaságában láthatjuk, a kamcsatkai ház belsejébe pedig eur3pai környezetet „álmódott” az alkotó. Ezzel ellentétben az el3bbi expedíci3t inspirál3 másik nagy 18. századi felfedez33t, az 1772–1775-ös Cook-expedí-

ció egyik rajzolója, John Webber nagyszerű, valóságghú portrékat készített az északnyugati partvidék indiánjairól.

Ez a szándék tükröződik a kötet következő részében kontinensenként közölt alkotások többségéről, amelyeket a kiállítás rendezői oly módon válogattak, hogy lehetőség szerint áttekintést nyújtsanak az adott kontinensről, így például Amerika esetében a grönlandi eszkimóktól a közép-amerikai „kannibálokig”. Ezek egy részének különlegessége, hogy bepillantást engednek az őslakók „belső” életébe is: temetési, házassági szertartásokat, áldozati rítusokat láthatunk. Részben hasonló témák jelennek meg az Ázsiát a Török Birodalomtól Kínáig és Délkelet-Ázsiáig áttekintő és az Afrikát észak felől Szomáliáig, Etiópiáig áttekintő egységben, ezeken az alkotásokon nagyon is érezhető, hogy mind az utazók, mind a rajzolóok számára egy sokkal ismertebb világról van szó, mint amit például egy észak-amerikai síksági szertartás jelent. Az igazi egzotikum, a vad világ Óceánia és Ausztrália. Ez valósággal sugárzik az olyan rajzokról, mint amelyik egy maorik által vívott csatát ábrázol, vagy mint amelyiken egy új-zélandi férfi látható, amint éppen átnyújtja egy lánynak apja levágott fejét.

A három részre osztott képanyag utolsó egységébe azok a 19. század második feléből való ábrázolások kerültek, amelyek a „vadak”, az egzotikum bemutatása helyett már az emberi típusokra, a „fajokra”, a viseletekre és a szokásokra helyezték a hangsúlyt, azaz tudományos szemmel (*visión científica*), pozitivista, osztályozó módon tekintettek tárgyukra, a természettudományokból vett módon vagy az új, leíró néprajz szabályai szerint rendszereztek, csoportosították az emberi faj típusait, változatait. Ugyanakkor a nyomdatechnika korabeli fejlődése a rajzok korábinál nagyobb pontosságát és a színes kivitelezést is lehetővé tette.

A rajzokon, metszeteken kívül a kötetben két tanulmány kapott helyett. Előbb rövid tanulmányában maga a gyűjtő ad bevezetést arról, hogy az egyes korszakokban a nyugat-európai közvélemény számára mit is jelentett a másság. A felfedezések kora előtt ezt nagyban azonosították az észak-afrikai és keleti törökökkel, mindenekeelőtt a mórokkal, a muzulmánokkal, míg a felfedezéseket követően előtérbe kerültek a „vadak”, az „indianok”.

A kötetben szereplő hosszabb tanulmányban Tomás Ribera Tena a főbb csomópontokat kiemelve tekinti át az ismeretlen, egzotikus vidékekről készült beszámolókat és azt, ahogyan szerzőik közvetítették az általuk látottakat. Francisco Álvares portugál pap 1520-as etiópiai látogatása során az ott látott sziklatemplomokról írta: „nem kívánok többet írni ezekről az alkotásokról, mert attól tartok, hogyha többet írnék, senki nem hinne nekem...” (16. p.) Mindez jól mutatja az európaiak hitetlenkedő rácsodálkozását egy általuk ismeretlen világra.

Noha a kiállításban szereplő ábrázolások koránál jóval korábbi, de meghatározó jelentőségű volt egy másik pap, Bernardino de Sahagún *Historia General de las cosas de Nueva España* című, 1577-ből való, bár nyomtatásban csak 1829-ben megjelent műve, amely ezeroldalnyi szövege mellett 1800, többségében színes rajzban mutatja be Mexikót. Ahogy Ribera Tena megfogalmazza: Bernardino atya monumentális műve nélkül hihetetlenül nehéz, ha egyáltalán lehetséges lett volna a Cortéz előtti mexikói kultúra jelentős részének megismerése.

A földrajzi felfedezésen és térképezésen túli tudományos célokat is magáénak valló legkorábbi expedíció James Cook 1768-as útja volt, amelyben természettudósok mellett

három rajzoló is részt vett. Erről és további két útvjáról az expedíció hazatértét követően jelentettek meg beszámolót.

A 18–19. századdal elérkezett az egyéni – még ha gyakran állami felhatalmazással, támogatással is bíró – felfedezőutak kora, s ezzel megszorodtak az ilyen jellegű publikációk is, amelyeket vagy maguk a szerzők láttak el illusztrációkkal, vagy művészeket alkalmaztak erre a célra. Ez utóbbinak egyik legékezebb példája John Lloyd Stephens két közép-amerikai útja, amelyekre kifejezetten ilyen céllal vitte magával az efféle munkában járatos Frederic Catherwoodot. Noha szerződésük értelmében a valósággal bestsellerré vált könyv – három hónap alatt tizenkétszer látott napvilágot – Stephens neve alatt jelent meg, Catherwood rajzai a szöveggel egyenrangú tudományos értéket képviseltek.

A kor felfogására jellemző a Beagle hajó esete. A hajó 1832-ben három, keresztény hitben nevelkedett, az angol szokásokat átvett tűzföldi indiánt vitt vissza hazájukba, ahol egy angol misszionárius és a Londoni Misszionárius Társaság ajándéka, teáskészletek, borospoharak, kalapok és hasonló tárgyak kíséretében partra tette őket. Amikor tíz nap után a hajó kapitánya, a vakbuzgó Fritz Roy visszatért a helyszínre, a civilizált „vadaknak” gondolt indiánok már kirabolták a misszionáriust, és régi ruháikban fogadták a kapitányt. A kísérlet tehát csúfos kudarcot szenvedett.

A sors iróniája, hogy ezen a hajón utazott a 22 éves Charles Darwin is, aki az öt évig tartó út egyik tanulságaként fogalmazta meg: „...semmi sem kelt olyan kíváncsiságot, mint egy barbárt látni saját környezetében, azaz egy embert a maga barbár és vad állapotában... Lehetetlen megkerülni a kérdést, vajon a mi első őseink hasonlítottak-e ezekhez az emberekhez... Nem hiszem, hogy lehetséges különbséget felfedezni a vad és a civilizált ember között. Azt is mondhatnánk, hogy ez csaknem ugyanaz, mint ami egy vad és egy házasított állat között megtalálható.” (25. p.)

Vajon ma, a világturizmus korszakában eljutottunk-e már Darwin 19. századi felfogásáig?